

MARIO
VARGAS
LJOSA

Raj na drugom čošku

Prevela
Ljiljana Popović Anđić

■ Laguna ■

Naslov originala

Mario Vargas Llosa

EL PARAÍSO EN LA OTRA ESQUINA

Copyright © Mario Vargas Llosa 2003

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Za Karmen Balsels,
prijateljicu celog života*

„Šta bi bilo od nas bez pomoći onoga što ne postoji?“

Pol Valeri,
Kratka epistola o mitu

I

Flora u Okseru

April 1844.

Otvorila je oči u četiri sata ujutro i pomislila: „Danas počinješ da menjaš svet, Florita.“ Nisu je opterećivali izgledi da pokrene mašineriju koja će za nekoliko godina promeniti čovečanstvo i izbrisati nepravdu. Osećala je spokoj i snagu da se suoči sa preprekama na koje će naići. Kao onog popodneva pre deset godina u Sen Žermenu, na prvom sastanku sensimonista, kada je, slušajući Prospera Anfantena kako opisuje mesijanski par koji će osloboditi svet, sama sebi odlučno obećala: „Žena-mesija ćeš biti ti.“ Jadni sensimonisti, sa svojom poludelom hijerarhijom, svojom fanatičnom ljubavlju prema nauci i tom idejom da je dovoljno staviti u vladu industrijalce i voditi društvo kao preduzeće da bi se postigao napredak! Ostavila si ih daleko za sobom, Andaluzanko.

Polako je ustala, okupala se i obukla. Prethodne večeri, nakon što ju je posetio slikar Žil Lor da joj poželi sreću na putovanju, završila je s popisivanjem svog prtljaga i sa služavkom Mari Madlen i vodonošom Noelom Tafanelom spustila ga je u podnožje stepenica. Lično se pobrinula

za torbu sa tek odštampanim primercima *Radničke unije*: pošto je bila veoma teška, na svakih nekoliko stepenika morala je da stane da uzme dah. Kada su u Ulicu Bak stigla kola da je odvedu do pristaništa, Flora je već nekoliko sati bila budna.

Još je bila duboka noć. Na raskršćima su ugasili plinske fenjere i kočijaš, utonuo u ogrtač iz kojeg su mu virile samo oči, podbadao je konje pucketavim bičem. Čula je zvona Sen Sulpisa. Puste i mračne ulice izgledale su joj sablasno. Ali na obali Sene pristanište je vrvelo od putnika, mornara i radnika koji su se spremali za polazak. Čula je naredbe i uzvike. Kada se brod otisnuo ostavljajući za sobom trag penaste zvezde u tamnim vodama reke, na prolećnom nebu je blistalo sunce i Flora je u kabini pila topao čaj. Ne gubeći vreme, zapisala je u dnevnik: 12. april 1844. I odmah zatim počela je da proučava svoje saputnike. Stići će u Okser predveče. Dvanaest sati da obogatiš svoja znanja o siromašnima i bogatima na ovoj rečnoj zbirci uzoraka, Floro.

Putovalo je malo buržuja. Priličan broj mornara sa brodova koji su u Pariz dovozili poljoprivredne proizvode iz Žoanija i Oksera vraćao se u svoja mesta. Okruživali su svog gazdu, kosmatog, riđeg i grubog pedesetogodišnjaka, sa kojim je Flora prijateljski popričala. Sedeći na palubi među svojim ljudima, u devet sati ujutro im je razdelio hleb po želji, svakom čoveku po sedam ili osam rotkvice, malo soli i dva kuvana jajeta. I u jednoj kalajisanoj čaši koja je išla iz ruke u ruku, gutljaj domaćeg vina. Ovi mornari su zarađivali franak i po za radni dan i u dugim zimama preživljavali su u oskudici. Njihov posao na otvorenom bio je težak u vreme kiša. Ali u odnosu tih ljudi prema gazdi Flora nije primetila servilnost onih engleskih mornara koji su se jedva usuđivali da svoje šefove pogledaju u oči. U tri sata po podne gazda im

je izneo poslednje jelo tog dana: nasečenu šunku, sir i hleb, koje su, sedeći u krugu, jeli u tišini.

U luci u Okseru trebalo joj je užasno mnogo vremena da istovari prtljag. Bravar Pjer Moro joj je rezervisao mali i star hotel u centru, u koji je stigla u zoru. Dok se raspakivala, zaiskrila je prva svetlost. Legla je u krevet znajući da neće oka sklopiti. Ali prvi put posle dugog vremena, za tih nekoliko sati koliko je ležala i kroz pamučne zavese posmatrala kako nadire dan, nije razmišljala o svojoj misiji, žalosnom čovečanstvu i radnicima koje će regrutovati za Radničku uniju. Mislila je na kuću u kojoj se rodila, u Vožiraru, na periferiji Pariza, u četvrti onih buržuja kojih se sada gnušala. Sećala si se *one* kuće, prostrane i udobne, sa čuvanim vrtovima i zaposlenim služavkama, ili kako ju je opisivala tvoja majka kada više niste bile bogate nego siromašne i nezbrinuta gospođa se tešila tim prijatnim sećanjima zbog prokišnjavanja, promiskuiteta, natrpanosti i ružnoće dva sobička u Ulici Foar? Morale su tamo da se sklone kada su im vlasti oduzele kuću u Vožiraru, tvrdeći da venčanje tvojih roditelja koje je u Bilbau obavio jedan francuski sveštenik u egzilu nije bilo legalno i da je don Marijano Tristan, Španac iz Perua, bio građanin zemlje s kojom je Francuska bila u ratu.

Moguće je, Florita, da je tvoje sećanje na te prve godine zadržalo samo ono što ti je ispričala majka. Bila si suviše mala da se sećaš baštovana, služavki, nameštaja presvučenog u svilu i baršun, teških zavesa, predmeta od srebra, zlata, kristala i rukom slikanog porcelana koji su ukrašavali dnevnu sobu i trpezariju. Madam Tristan je bežala u blistavu prošlost Vožirara da ne gleda oskudicu i bedu smrdljivog Trga Mober, koji je vrveo od prosjaka, skitnica i propalica, ni onu Ulicu Foar, punu kafana, gde si provela nekoliko godina detinjstva koje si, da, jesi, pamtila vrlo dobro. Podiži i

spuštaj lavore s vodom, podiži i spuštaj kese sa đubretom. U strahu da ćeš na strmom, izjedenom i škripavom stepeništu sresti čika Đuzepea, onog starog pijanca poplavelog lica i otečenog nosa, što rado pipka žene, koji te je prljao pogledom i ponekad štipkao. Godine oskudice, straha, gladi, tuge, posebno kada je tvoja majka padala u razarajuću otupelost, nesposobna da prihvati svoju nesreću, nakon što je živela kao kraljica sa svojim mužem – svojim zakonitim mužem, bez obzira na sve – don Marijanom Tristanom i Moskosom, pukovnikom vojske kralja Španije koji je prerano preminuo usled trenutačnog izliva krvi u mozak, 4. juna 1807, kada ti je bilo samo četiri godine i dva meseca.

Nije bilo verovatno ni da se sećaš svog oca. Puno lice, guste obrve i kovrdžavi brkovi, blago ružičast ten, ruke sa prstenjem, dugi, sivi zulufi don Marijana koji su ti dolazili u sećanje nisu bili od oca od krvi i mesa koji te je u rukama nosio da gledaš kako leptiri lete u cveću vrta u Vožiraru i ponekad bi rešio da ti da cuclu, taj gospodin koji je provodio sate u radnoj sobi čitajući hronike francuskih putnika po Peruu, don Marijano koga je posećivao mladi Simon Bolivar, budući Oslobodilac Venecuele, Kolumbije, Ekvadora, Bolivije i Perua. To su bila sećanja na portret koji je tvoja majka držala na noćnom stočiću u stančiću u Ulici Foar. Na ulje don Marijana koje je imala porodica Tristan u Santo Domingu u Arekipi, koje si satima posmatrala dok se nisi uverila da je taj zgodni, elegantni i imućni gospodin – tvoj otac.

Čula je prve jutarnje zvuke sa ulica Oksera. Flora je znala da više neće spavati. Sastanci su joj počinjali u devet. Ugovorila je nekoliko zahvaljujući bravaru Morou i pismima sa preporukama dobrog Agrikole Perdigjea koje je napisao svojim prijateljima u radničkim udruženjima za uzajamnu

pomoć u toj oblasti. Imala si vremena. Još trenutak u krevetu daće ti snage da budeš na visini događaja, Andaluzanko.

Šta bi se dogodilo da je pukovnik don Marijano Tristan živeo još mnogo godina? Ne bi upoznala siromaštvo, Florita. Zahvaljujući dobrom mirazu, bila bi udata za nekog buržuja i možda bi živela u nekoj lepoj vili okruženoj parkovima, u Vožiraru. Ne bi znala šta znači ići u krevet sa crevima skvrčenim od gladi, ne bi znala šta znače diskriminacija i eksploatacija. Nepravda bi za tebe bila neka apstraktna reč. Možda bi ti, međutim, roditelji pružili obrazovanje: škole, profesore, tutora. Mada, to nije izvesno: devojčica iz dobre kuće bila je vaspitavana samo da ulovi muža, da bude dobra majka i domaćica. Ne bi znala sve one stvari koje si morala iz potrebe da naučiš. U redu, ne bi pravila sve one pravopisne greške zbog kojih si se celog života stidela i svakako bi pročitala više knjiga nego što jesi. Provela bi godine brinući se o odeći, rukama, očima, kosi, struku, vodila bi mondenski život sa noćnim zabavama, plesom, pozorištem, zakuskama, izletima, koketovanjem. Bila bi jedan lep parazit zatočen u svom lepom braku. Nikada te ne bi zanimalo kakav je život izvan granica tvog utvrđenja, gde bi živela u senci oca, majke, muža, dece. Mašina za rađanje, srećna robinja, išla bi nedeljom na misu, pričešćivala bi se svakog prvog petka i u četrdeset prvoj godini bila bi zaobljena gospa sa neodoljivom strašću prema čokoladi i deveticama. Ne bi putovala u Peru, ni upoznala Englesku, ni otkrila zadovoljstvo u Olimpijinom zagrljaju, niti bi, uprkos pravopisnim greškama, napisala knjige koje si napisala. I, naravno, nikada ne bi postala svesna ženskog ropstva, niti bi ti palo na pamet da je za njihovo oslobođenje neophodno da se ujedine sa ostalim eksploatisanima da bi izveli mirnu revoluciju,

toliko značajnu za budućnost čovečanstva kao što je to bila pojava hrišćanstva pre 1844 godine. „Bolje je što si umro, *mon cher papa*“, nasmejala se, skačući iz kreveta. Nije bila umorna. Dvadeset četiri sata nije imala bolove ni u leđima, ni u materici, niti je osetila hladnog gosta u grudima. Bila si izvrsno raspoložena, Florita.

Prvi sastanak, u devet ujutro, bio je u radionici. Bravar Moro, koji je trebalo da je prati, morao je hitno da ode iz Oksera zbog smrtnog slučaja u porodici. Dakle, sama na igranku, Andaluzanko. U skladu sa dogovorom čekalo ju je tridesetak članova jednog od udruženja na koja su se izdělili pripadnici društava za uzajamnu pomoć u Okseru i koje je imalo lepo ime: Obaveza slobode. Skoro svi su bili obučari. Nepoverljivi i nelagodni pogledi, poneki podrugljiv, zbog toga što je posetilac bila žena. Navikla je na takav doček otkako je, mesecima ranije, u Parizu i Bordou malim grupama počela da iznosi svoje ideje o Radničkoj uniji. Dok im je govorila, glas joj nije drhtao, pokazujući veću sigurnost od one koju je imala. Nepoverenje slušalaca se osipalo dok im je objašnjavala kako će, ako se ujedine, radnici postići ono za čime žude – pravo na rad, obrazovanje, zdravlje, pristojne uslove života – dok će ih podeljene bogataši i vlasti uvek maltretirati. Svi su se složili kada je, kao podršku svojim idejama, citirala kontroverznu knjigu Pjer-Žozefa Prudona *Šta je vlasništvo?*, koja je, otkako se pojavila, četiri godine ranije, izazvala toliko buke u Parizu zbog svoje kategorične tvrdnje: „Vlasništvo je krađa.“ Dvojica prisutnih, koji su joj izgledali kao sledbenici Furijeja, došli su spremni da je napadnu, sa razlozima koje je Flora već čula od Agrikole Perdegjea: ako radnici treba da odvoje nekoliko franaka od svojih bednih zarada da plate kvotu za Radničku uniju, kako će odneti komad hleba svojoj deci? Strpljivo je odgovorila

na sve primedbe. Pomislila je da bar za kvotu može da ih uveri. Ali kada je bilo reći o braku, njihov otpor je bio čvrst.

„Vi napadate porodicu i želite da nestane. To nije hrišćanski, gospođo.“

„Jeste, jeste“, odgovorila je na ivici ljutnje. Ali ublažila je glas. „Nije hrišćanski da u ime svetosti porodice muškarac kupuje ženu, pretvara je u mašinu za rađanje dece, u tegleću marvu i pritom je premlati svaki put kad popije neku više.“

Primitivši da su širom otvarali oči zbudjeni onim što čuju, predložila im je da promene temu i da bolje zajednički zamisle prednosti koje će Radnička unija doneti seljacima, zanatlijama i radnicima kao što su oni. Na primer, radničke palate. U tim modernim, provetrenim, čistim zdanjima njihova deca će steći obrazovanje, porodice će moći da im se leče kod dobrih lekara i bolničarki ukoliko im zatreba ili imaju nesreću na poslu. U te udobne kuće će moći da se povuku kada izgube snagu ili budu suviše stari za radionicu. Turobne i umorne oči koje su je gledale počele su da oživljavaju i blistaju. Zar nije vredelo za takve stvari žrtvovati mali deo plate? Neki su se složili.

Kakve su neznalice, kakve budale, kakvi egoisti bili mnogi od njih. To je otkrila kada je, odgovorivši na njihova pitanja, počela da ih ispituje. Nisu znali ništa, nisu bili radoznali i pristajali su na svoju životinjsku egzistenciju. Bio im je prevelik napor da odvoje deo svog vremena i snage da se bore za svoje sestre i braću. Eksploatacija i beda su ih zaglupele. Ponekad bi ti došlo da daš za pravo Sen Simonu, Florita: narod nije sposoban da se spasi sam, samo elita će to uspeti. Čak su se zarazili nekim buržujskim predrasudama! Bilo im je teško da prihvate da ih na akciju podstiče jedna žena – žena! Oni najbrži i najglasniji bili su nesnosno arogantni – pravili su se aristokrate – i Flora je morala da se potruudi da

ne eksplodira. Zaklela se sama sebi da tokom godinu dana koliko će potrajati ova turneja po Francuskoj neće ni jedan jedini put dati povoda da zasluži nadimak Madam Koler*, kako su je zbog njenih izliva gneva ponekad zvali Žil Lor i drugi prijatelji. Na kraju je trideset obučara obećalo da će se upisati u Radničku uniju i da će ono što su čuli tog jutra ispričati svojim kolegama stolarima, bravarima i grafičarima iz udruženja Obaveza slobode.

Dok se vraćala u hotel krivim kaldrmisanim uličicama Oksera, na jednom malom trgu sa četiri topole belog, tek izbilog lišća, ugledala je grupu devojčica koje su se igrale i svojim trčkaranjem ocrtavale i brisale razne figure. Stala je da ih posmatra. Igrale su se raja, one igre koju si, po rečima tvoje majke, igrala u vrtovima Vožirara sa drugaricama iz susedstva, pred veselim pogledom don Marijana. Sećaš li se, Florita? „Je li ovde raj?“ „Ne, gospođice, na drugom čošku.“ I dok je devojčica od čoška do čoška pitala za nepristupačni raj, ostale su se zabavljale menjajući mesto iza njenih leđa. Setila se onog dana u Arekipi 1833. godine, pored Crkve milosrđa, kada je odjednom videla grupu dečaka i devojčica koji su trčkarali u predvorju jedne duboke kuće. „Je li ovde raj?“ „Na drugom čošku, moj gospodine.“ Ispostavilo se da je igra za koju si mislila da je francuska takođe peruanska. Pa dobro, šta tu ima čudno, zar nije opšta težnja da se stigne u raj? Ona je naučila svoje dvoje dece – Alin i Ernest-Kamija – da je igraju.

Za svako mesto i grad bio je predviđen precizan program: sastanci sa radnicima, novinama, najuticajnijim posednicima i, naravno, crkvenim vlastima. Da bi objasnila buržujima kako, suprotno onome što se o njoj priča, njen projekat ne

---

* Franc.: *Madame-la-Colère* – Gospođa Bes. (Prim. prev.)

predviđa građanski rat, već revoluciju bez krvi, sa hrišćanskim korenima, inspirisanu ljubavlju i bratstvom. I da će upravo Radnička unija, donevši pravdu i slobodu siromašnima i ženama, sprečiti eksploziju sile, neizbežnu u Francuskoj, ako stvari nastave kao do sada. Do kada će šaćica privilegovanih da se goji na račun bede ogromne većine? Do kada će se ropstvo, ukinuto za muškarce, za žene nastaviti? Ona je umela da bude ubedljiva; mnoge buržuje i sveštenike njeni argumenti će uveriti.

Ali u Okseru nije mogla da poseti nijedne novine, jer ih nije bilo. Grad od dvanaest hiljada duša i nijedne novine. Ovdašnji buržuji bili su debele neznalice.

U katedrali je vodila razgovor koji se završio svadom sa parohom, ocem Fortenom, debeljuškastim, pročelavim čovečuljkom plašljivih očiju, sa jakim zadahom i masnom mantijom čija je ograničenost uspela da je izbaci iz koloseka. („Ne možeš protiv svoje naravi, Florita.“)

Otišla je da potraži oca Fortena u njegovoj kući blizu katedrale i impresioniralo ju je koliko je prostrana i sređena. Služavka, jedna starica sa kopicom i kecljom, odvela ju je hramljući do sveštenikove radne sobe. Njemu je trebalo četvrt sata da je primi. Kada se pojavio, njegova zdepastost, neodređen pogled i nečistoća izazvali su joj odbojnost. Otac Forten je u tišini slušao. Trudeći se da bude ljubazna, Flora mu je objasnila razlog svog dolaska u Okser. U čemu je suština njenog projekta Radničke unije i da će taj savez cele radničke klase, prvo u Francuskoj, zatim u Evropi, a kasnije i u celom svetu, izroditi uistinu hrišćansko čovečanstvo, prožeto ljubavlju prema bližnjem. On ju je gledao s nevericom koja se pretvarala u nepoverljivost i na kraju u užas kada je Flora izjavila da će, kada se Radnička unija jednom obrazuje, delegati otići da vlastima – uključujući i samog kralja Luja

Filipa – iznesu svoje zahteve za društvenu reformu, počevši od apsolutne jednakosti prava za muškarce i žene.

„Ali to bi bila revolucija“, promrmljao je paroh štrcajući kišicu pljuvačke.

„Naprotiv“, pojasnila mu je Flora. „Radnička unija nastaje da je izbegne, da pravda pobedi bez i najmanjeg proliivanja krvi.“

U protivnom bi možda bilo više mrtvih nego 1789. Zar paroh preko ispovesti nije saznao za nedaće siromašnih? Zar nije primetio da stotine hiljada, milioni ljudskih bića rade po petnaest, osamnaest sati dnevno, kao životinje, i da im plate nisu dovoljne ni da prehrane decu? Zar on koji ih je svakodnevno slušao i gledao u crkvi nije shvatio kako su žene ponižene, maltretirane, eksploatisane od strane svojih očeva, svojih muževa, svoje dece? Njihova sudbina je bila još gora od radničke. Ako se to ne promeni, u društvu će doći do eksplozije mržnje. Radnička unija se stvarala da to predupredi. Katolička crkva bi trebalo da pomogne u toj borbi. Zar katolici ne žele mir, samilost, društvenu harmoniju? U tome se Crkva i Radnička unija sasvim podudaraju.

„Iako ja nisam katolikinja, hrišćanska filozofija i moral vode sve moje akcije, oče“, uveravala ga je.

Kada je čuo da nije katolikinja, iako jeste hrišćanka, okruglo lice oca Fortena je prebledelo. Poskočivši, hteo je da zna da li to znači da je gospođa protestantkinja. Flora mu je objasnila da nije: da veruje u Hrista, ali ne i u Crkvu, jer je, po njenom kriterijumu, katolička vera vršila pritisak na ljudsku slobodu zbog svog vertikalnog sistema. I njena dogmatska verovanja guše intelektualni život, slobodu mišljenja i naučne inicijative. Osim toga, njena učenja o čednosti kao simbolu duhovne čistote pothranjivala su predrasude koje su od žene učinile gotovo robinju.

Parohu, u početku mrtvački bledom, odjednom je udarila krv u glavu. Treptao je, smeten i uzbunjen. Kada je videla kako se drhteći oslanja na svoj radni sto, Flora je učutala. Izgledao je kao da će pasti u nesvest.

„Da li vi znate šta govorite, gospodo?“, promrmljao je. „Za takve ideje dolazite da tražite pomoć od Crkve?“

Da, za njih. Zar Katolička crkva ne pretenduje da bude crkva siromašnih? Zar nije protiv nepravdi, koristoljublja, eksploatacije ljudskog bića, lakomosti? Ako je sve to tačno, Crkva ima obavezu da pomogne projektu čiji je cilj da u ovaj svet donese pravdu u ime ljubavi i bratstva.

To je bilo kao govoriti zidu ili u vetar. Flora je još izvesno vreme pokušavala da objasni. Uzalud. Paroh se nije čak ni protivio njenim argumentima. Posmatrao ju je sa odbojnošću i strahom, ne krijući nestrpljivost. Na kraju je procedio da ne može da joj obeća pomoć, jer to zavisi od biskupa. Neka njemu iznese svoj predlog, iako, upozorio ju je, nije verovatno da će neki biskup potpomoći socijalne aktivnosti koje nose otvoreno antikatoličko obeležje. A ako biskup to zabrani, nijedan vernik joj neće pomoći, jer katolička pastva sluša svog pastira. „A po sensimonistima treba ojačati načelo vlasti da bi društvo funkcionisalo“, mislila je Flora, slušajući ga. „To poštovanje vlasti koje od katolika pravi automate kao što je ovaj jadnik.“

Pokušala je da se oprostí od oca Fortena na lep način, nudeći mu primerak *Radničke unije*.

„Bar je pročitajte, oče. Videćete da je moj projekat prožet hrišćanskim osećanjima.“

„Neću je pročitati“, rekao je otac Forten, odmahujući energično glavom i ne uzimajući knjigu, „dovoljno mi je to što ste mi rekli da bih znao da ova knjiga nije zdrava. Da ju je možda, a da to ni sami ne znate, inspirisao sam Belzebub.“

Flora je počela da se smeje dok je vraćala knjižicu u svoju torbu.

„Vi ste jedan od onih sveštenika koji bi ponovo napunili trgove lomačama da spale sva slobodna i inteligentna bića na svetu, oče“, rekla mu je umesto pozdrava.

U hotelskoj sobi, nakon što je pojela toplu supu, napravila je bilans svog dana u Okseru. Nije bila pesimista. Ne da se ona tako lako. Nije sve bilo najbolje, ali nije bilo ni tako loše. Težak je posao biti u službi čovečanstva, Andaluzanko.

II

DEMON MOTRI DEVOJČICU

Matajea, april 1892.

Nadimak Koke mu je dala Teha'amana, njegova prva žena na ostrvu, jer prethodna, Titi Sikice, ona novozelandsko-maorska brbljivica sa kojom je prvih meseci na Tahitiju živeo u Papeteu, a zatim u Paeji, i napokon u Matajei, zapravo nije bila njegova žena, već samo ljubavnica. U to vreme svi su ga zvali Pol.

Stigao je u Papete u zoru 9. juna 1891. posle putešestvija od dva i po meseca otkako je isplovio iz Marseja, sa pristanjem u Adenu i Numeji, gde je morao da promeni brod. Kada je napokon kročio na Tahiti, upravo je napunio četrdeset tri godine. Nosio je sa sobom sve što je imao, kao da naglašava da je zauvek ostavio Evropu i Pariz: sto jardi platna za slikanje, boje, ulja i četkice, jedan lovački rog, dve mandoline, jednu gitaru, nekoliko bretonskih lula, jedan stari pištolj i malu gomilu nošene odeće. To je bio čovek koji je izgledao snažno – ali tvoje zdravlje je već bilo krišom narušeno, Pole – plavih očiju, pomalo buljavih i nemirnih, sa pravim usnama, uglavnom iskrivljenim u prezrivu grimasu i sa povijenim nosom kao mali grabljivi orao. Imao je kratku

kovrdžavu bradu i dugu smeđu, pomalo crvenkastu kosu, koju je vrlo brzo po dolasku u ovaj grad od jedva tri hiljade petsto stanovnika (petsto *popa'a* ili Evropljana) odsekao, jer mu je potporučnik Ženo iz francuske mornarice, jedan od njegovih prvih prijatelja u Papeteu, rekao da zbog te duge kose i mohikanskog šeširića koji je nosio kao Bufalo Bil, Maori misle da je *mahu*, muškarac-žena.

Doneo je sa sobom mnogo iluzija. Čim je udahnuo topli vazduh Papetea, zaslepljen svetloplavim nebom, i kada je osetio oko sebe prisustvo prirode u toj eksploziji voća koje je nadiralo sa svih strana i punilo mirisom prašnjave uličice grada – stabla pomorandže, limuna, kokosa, manga, raskošna stabla gvajaba i obilnog hlebnog drveća – dobio je takvu želju da radi kakvu odavno nije osećao. Ali nije to mogao da učini odmah, jer na zemlju za kojom je toliko žudeo nije uspešno kročio. Nekoliko dana po njegovom dolasku, glavni grad Francuske Polinezije sahranio je poslednjeg maorskog kralja Pomarea V na impresivnoj ceremoniji koju je Pol pratio olovkom, napunivši svesku skicama i crtežima. Nekoliko dana kasnije mislio je da će i on umreti. Prvih dana avgusta 1891, kada je počinjao da se navikava na toplotu i prodorne mirise Papetea, imao je, naime, snažno krvarenje propraćeno napadima tahikardije koji su mu nadimali i opuštali grudi kao meh i ostavljali ga bez daha. Ljubazni Ženo ga je odveo u bolnicu *Vajami*, tako nazvanu po reci koja je prolazila pored nje put mora, prostrani objekat s paviljonima, prozorima zaštićenim od insekata metalnim mrežama i lepim drvenim ogradama, odvojenim vrtovima koji su vrveli od manga, hlebnog drveća i kraljevskih palmi sa uspravljenim krunama gde su se skupljale ptice pevačice. Lekari su mu prepisali neki lek na bazi digitalina protiv srčanih smetnji, obloge od senfa protiv iritacije nogu i vantuze na grudi. I potvrdili su mu da

je ta kriza još jedna manifestacija neizgovorljive bolesti koju su mu mesecima ranije dijagnostikovali u Parizu. Sestre Svetog Josifa iz Klinija, koje su vodile bolnicu u Vajamiju, prebacivale su mu, pola u šali, pola uistinu, što govori vulgarne reči kao mornari („To sam godinama bio, sestro“) i što, iako bolestan, neprekidno puši lulu i nadmenim pokretima traži da mu šoljice kafe krste brendijem.

Čim je izišao iz bolnice – lekari su hteli da ga zadrže, ali on je odbio jer je dvanaest franaka dnevno koliko su mu naplaćivali remetilo njegov budžet – preselio se u jedan od najjeftinijih pansiona koje je našao u Papeteu, u kineskoj četvrti, iza Katedrale Bezgrešnog začeca, ružne kamene zgrade podignute nekoliko metara od mora, čija se drvena kulica sa crvenkastim krovom videla iz pansiona. U tom kraju se, u drvenim kućicama ukrašenim crvenim fenjerima, koncentrisala većina od tri stotine Kineza koji su došli na Tahiti da kao nadničari rade u polju, ali su usled slabe žetve i propasti nekih kolonista emigrirali u Papete, gde su se posvetili sitnoj trgovini. Gradonačelnik Fransoa Kardela dozvolio je da se u četvrti otvore lokali za pušenje opijuma u koje su imali pristup samo Kinezi, ali vrlo brzo nakon što se tamo smestio, Pol je našao načina da se ubaci u neki lokal i da popuši lulu. Iskustvo ga nije opčinilo: zadovoljstvo drogiranja bilo je suviše pasivno za njega, opsednutog demonom akcije.

U pansionu u kineskoj četvrti živeo je sa vrlo malo para, ali tako skučeno i okružen smradom – okolo su bili svinjci i vrlo blizu nalazila se klanica za sve vrste životinja – da mu je to oduzimalo volju da slika i teralo ga na ulicu. Odlazio bi da sedne u neku od kafanica u luci, spram mora. Tamo je obično provodio sate uz zašećerani apsint, igrajući domine. Potporučnik Ženo – mršav, elegantan, obrazovan, veoma fin – dao mu je na znanje da će ga život među Kinezima u

Papeteu lišiti ugleda u očima kolonista, što je Pola oduševilo. Šta je bilo bolje za njegov željeni status divljaka nego da ga preziru *popa'a*, Evropljani sa Tahitija?

Titi Sikice nije upoznao u nekoj od sedam kafanica u luci Papetea, gde su mornari u prolazu odlazili da se napiju i potraže žene, već na velikom Pijačnom trgu, zaravni oko jedne četvrtaste fontane sa malom ogradom iz koje je izbijao slab mlaz vode. Ograničen Ulicom Bonar i Ulicom Boz-ar, pored vrtova opštine, Pijačni trg, od ranog jutra do popodneva srce trgovine hranom, proizvodima za kuću i sitnicama, uveče se pretvarao u Pijacu mesa, kako su govorili Evropljani u Papeteu. Imali su paklenu viziju tog mesta i sve dovodili u vezu sa bludom i seksom. Tamo je vrvelo od uličnih prodavaca pomorandži, lubenica, kokosa, ananasa, kestenja, slatkog, cveća i tričarija, u tami i odsjaju bledih lampi čuli su se bubnjevi i organizovale su se proslave i igranke koje su se završavale orgijama. U njima nisu učestvovali samo meštani već i neki Evropljani loše reputacije: vojnici, mornari, usputni trgovci, skitnice, nervozni adolescenti. Pola je oduševila sloboda s kojom se tamo prodavala i ostvarivala ljubav, u scenama istinskog kolektivnog promiskuiteta. Kada se saznalo da osim što živi među Kinezima još i učestalo posećuje Pijacu mesa, utisak o pariskom slikaru koji se tek doselio u Papete srozao se do dna u porodicama kolonijalnog društva. Nikada više nije bio pozvan u Vojni klub, gde ga je ubrzo po dolasku odveo Ženo, niti na bilo koju svečanost kojom su predsedavali gradonačelnik Kardela ili guverner Lakaskad, koji su ga srdačno primili kada je stigao.

Titi Sikice je te noći bila na Pijaci mesa nudeći svoje usluge. To je bila simpatična i pričljiva meleskinja, mešavina Novozelandanke i Maorke, u mladosti sigurno darovana lepotom, koja je brzo prošla usled lošeg života. Pol se

dogovorio s njom za jednu skromnu sumu i odveo je u svoj pansion. Ali noć koju su proveli zajedno bila je toliko prijatna da je Titi Sikice odbila da primi njegov novac. Zanesena, ostala je da živi s Polom. Iako je prerano ostarela, neumorno je uživala i tih prvih meseci na Tahitiju pomogla mu da se navikne na novi život i da se bori sa samoćom.

Nisu dugo živeli zajedno kada je pristala da ga prati u unutrašnjost ostrva, daleko od Papetea. Pol joj je objasnio da je došao u Polineziju da živi životom lokalnog stanovništva, a ne kao Evropljani i da je zbog toga bilo neophodno izići iz pozapadnjačene prestonice. Živeli su nekoliko nedelja u Paeji, gde se Pol nije osećao sasvim udobno, a zatim u Matajei, četrdesetak kilometara od Papetea. Tamo je iznajmio kućicu ispred zaliva odakle je mogao da skoči u more. Ispred je bilo jedno ostrvce, a iza visoka ograda od planina s naglim vrhovima punim vegetacije. Čim su se smestili u Matajei, počeo je da slika sa istinskim kreativnim zanosom. I dok je provodio sate pušeci lulu i praveći skice ili stojeći ispred svog stalka, gubio je interesovanje za Titi Sikice, čije mu je brbljanje smetalo. Posle slikanja, da ne bi morao da priča s njom, izvesno vreme bi prebiraio žice na gitari ili pevušio popularne pesme uz pratnju svoje mandoline. Kada li će otići, pitao se radoznalo posmatrajući očigledno dosađivanje Titi Sikice. Nije joj dugo trebalo. Kada je on završio tridesetak slika i napunio tačno osam meseci na Tahitiju, jednog jutra je, probudivši se, pronašao oproštajno pisamce koje je bilo obrazac konciznosti: „Zbogom i bez ljutnje, dragi Pole.“

Njen odlazak ga je vrlo malo rastužio: istinu govoreći, Novozelāđanka-Maorka je sada kada se posvetio slikanju umesto druženja bila smetnja. Dosađivala mu je svojom pričom; da nije otišla, verovatno bi je na kraju izbacio. Napokon je mogao da se usredsredi i da radi sasvim spokojno.

Posle teškoća, bolesti i posrtaja, počinjao je da oseća kako njegov dolazak na Južna mora, u potrazi za primitivnim svetom, nije bio uzaludan. Ne, Pole. Otkako si se zakopao u Matajeji naslikao si tridesetak slika i mada među njima nije bilo nijednog remek-dela, tvoje slikarstvo je, zahvaljujući neukroćenom svetu koji te je okruživao, bilo slobodnije, smelije. Nisi bio zadovoljan? Ne, nisi.

Nekoliko nedelja po odlasku Titi Sikice, počeo je da oseća glad za ženom. Susedi iz Matajee, skoro svi Maori, sa kojima se dobro slagao i koje je ponekad zvao u svoju kućicu na čašu ruma, savetovali su mu da potraži sebi ženu među stanovništvom na istočnoj obali, gde je bilo mnogo devojaka željnih da se udaju. Ispostavilo se da je bilo lakše nego što je mislio. Na konju je otišao u ekspediciju koju je krstio „u potrazi za Sabinjankom“ i u majušnom mestu Faone, u jednoj radnji pored puta gde se zaustavio da se osveži, prodavačica ga je pitala šta traži u tim krajevima.

„Ženu koja bi živela sa mnom“, našalio se.

Gospođa širokih kukova, još uvek zgodna, malo je razmišljala pre nego što je ponovo progovorila. Ispitivala ga je pogledom kao da želi da mu pročita dušu.

„Možda bi vam odgovarala moja ćerka“, predložila mu je na kraju, veoma ozbiljna. „Da li želite da je vidite?“

Koke je zbunjeno pristao. Nekoliko trenutaka kasnije gospođa se vratila sa Teha'amanom. Rekla je da ima samo trinaest godina, uprkos razvijenom telu, čvrstim grudima i butinama i mesnatim usnama koje su se otvarale preko belih zuba. Pol joj se približio, pomalo zbunjen. Da li hoće da bude njegova žena? Devojčica je, smejući se, pristala.

„Zar me se ne bojiš, iako me ne poznaješ?“

Teha'amana je odmahнула glavom.

„Jesi li bila bolesna?“

„Nisam.“

„Da li znaš da kuvaš?“

Polu sata kasnije krenuo je natrag u Matajeu. Peške ga je pratila njegova tekovina, lepa meštanka koja je govorila sladak francuski i na ramenu nosila sav svoj imetak. Ponudio joj je da je podigne na sapi konja, ali devojka je odbila, kao da je to bilo neko svetogrđe. Od prvog dana ga je prozvala Koke. Ime će se proueti kao metak i ubrzo će ga svi susedi u Matajei, a kasnije svi Tahićani, pa i neki Evropljani, tako zvati.

Mnogo puta će se setiti tih prvih meseci bračnog života, krajem 1892. i početkom 1893, sa Teha'amanom, u kućici u Matajei, kao najboljih koje je proveo na Tahitiju, a možda i na čitavom svetu. Njegova žena bila je nepresušan izvor zadovoljstva. Spremna da mu se poda kada bi on to tražio, to je činila neusiljeno, takođe uživajući opušteno i sa zaraznom razdraganošću. Osim toga, bila je vredna – kakva razlika od Titi Sikice! – i prala je veš, čistila kuću i kuvala sa istim entuzijazmom s kojim je vodila ljubav. Kada se kupala u moru ili u laguni, njena modra koža se punila odsajjima koji su ga razneživali. Na levoj nozi je umesto pet imala sedam prstiju; dva su bile izrasline kojih se devojka stidela. Ali Kokea su zabavljale i voleo je da ih miluje.

Bilo joj je neprijatno samo kada joj je tražio da mu pozira. Teha'amana se dosađivala kada je dugo bila nepomična u istoj pozi i ponekad bi sa grimasom dosade odlazila bez objašnjenja. Da nije bilo hroničnih problema s novcem koji nikada nije stizao na vreme i koji mu je, kada su stizale pošiljke njegovog prijatelja Danijela de Monfreja od prodaje neke slike u Evropi, curio kroz prste, Koke bi tih meseci sam sebi rekao da ga je sreća konačno sustigla. Ali kada ćeš napraviti remek-delo, Koke?

Kasnije će, sa onom svojom sklonošću da životne sitnice pretvori u mit, kazati da su *tupapausi* uništili njegovu iluziju da je gotovo stigao na vrata raja, koju je imao u prvo vreme sa Teha'amanom. Ali njima, tim demonima maorskog pan-teona, dugovao si i svoje prvo tahićansko remek-delo: nemoj da se žališ, Koke. Već je skoro godinu dana bio tu i još nije saznao za postojanje tih zlih duhova koji su se odvajali od leševa da razore egzistenciju živih. Sznao je za njih iz jedne knjige koju mu je pozajmio najbogatiji kolonista Ogist Gupil i, kakva podudarnost, gotovo u isto vreme je dobio dokaz njihovog postojanja.

Išao je u Papete da kao i obično proveriti da li mu je stigla neka doznaka iz Pariza. Ta putovanja je nastojao da izbegava, jer je javni prevoz koštao devet franaka za odlazak i devet za povratak, a osim toga, to je bilo truckanje po užasnom putu, posebno ako je bio blatnjav. Krenuo je u zoru da bi se vratio posle podne, ali kratki pljusak je presekao put i kola su ga ostavila u Matajei posle ponoći. Kućica je bila u mraku. Čudno. Teha'amana nikada nije spavala bez upaljene lampe. Steglo ga je u grudima, da nije otišla? Ovde su se žene udavale i rastavljale kao da menjaju košulju. Bar je u tome trud misionara i pastora da Maori prime model stroge hrišćanske porodice bio prilično uzaludan. U domaćim stvarima lokalno stanovništvo nije u potpunosti izgubilo duh svojih predaka. Jednog lepog dana, muž ili žena bi se preselili i to nikoga nije čudilo. Porodice bi se formirale i rasformirale sa lakoćom nezamislivom u Evropi. Ako je otišla, veoma će ti nedostajati. Teha'amana, da.

Kada je prešao prag kolibe, potražio je u džepovima kutiju šibica. Upalio je jednu i u plavičastožutom plamenu koji mu je pucketao u prstima video je sliku koju nikada neće zaboraviti, koje će narednih dana i nedelja pokušavati da se

seti, radeći u onom grozničavom stanju, u transu u kojem je uvek naslikao svoje najbolje slike. Sliku koja će i kada prođe vreme ostati u njegovom pamćenju kao jedan od onih privilegovanih, vizionarskih trenutaka u njegovom životu na Tahitiju kada je verovao da je dotakao, doživeo, makar na nekoliko trenutaka, ono što je došao da potraži na Južnim morima, ono što u Evropi više nikada neće naći, jer ga je uništila civilizacija. Na dušeku, sasvim uz zemlju, naga, ničice, sa okruglom podignutom zadnjicom i malo iskrivljenih leđa, licem napola okrenutim prema njemu, Teha'amana ga je gledala sa izrazom beskrajnog užasa, oči, usta i nos bili su joj iskrivljeni u grimasu životinjskog straha. I ruke su joj bile mokre od straha. Srce joj je neobuzdano lupalo. Morao je da ispusti šibicu koja mu je palila jagodice prstiju. Kada je upalio drugu, i dalje je bila u istoj pozi, sa istim izrazom, okamenjena od straha.

„To sam ja, ja, Koke“, umirivao ju je prilazeći joj. „Teha'amana, ne plaši se.“

Ona je briznula u plač sa histeričnim jecajima, i u njenom nepovezanom mrmljanju nekoliko puta je prepoznao reč *tupapau, tupapau*. Prvi put ju je čuo, ali ranije ju je pročitao. Dok se Teha'amana oporavljala na njegovom krilu, naslonjena na njegove grudi, setio se da je u knjizi *Voyages aux îles du Grand Océan* (Pariz, 1837) koju je svojevremeno napisao jedan francuski konzul na ovim ostrvima, Antoan Morenu, stajala ta reč koju je Teha'amana isprekidano ponavljala, prebacujući mu što ju je ostavio u mraku, bez ulja u lampi, znajući da se boji mraka, jer se u tami pojavljuju *tupapausi*. O tome je bila reč, Koke: kada si ušao u mračnu sobu i upalio šibicu, Teha'amana je od tebe pomislila da je sablast.

Tako, dakle, postojali su ti duhovi mrtvih, zločudi, sa kri-
vim kandžama i vučjim očnjacima koji su boravili u rupama,

pećinama, skriveni u šipražju, u izdubljenim deblima i koji su izlazili iz svojih skrovišta da plaše žive i da ih muče. To je govorio Morenu u onoj knjizi koju ti je pozajmio kolonista Gupil, pričajući detaljno o nestalim bogovima i demonima Maora, pre nego što su Evropljani došli ovamo i ubili njihova verovanja i običaje. A možda je o njima govorio i onaj Lotijev roman koji je oduševio Vinsenta i koji ti je prvi put dao ideju o Tahitiju. Na kraju krajeva, nisu ih sasvim uništili. Nešto od te predivne prošlosti lepršalo je ispod hrišćanske odeće koju su im misionari i pastori nametnuli. Nikada nisu o tome govorili i svaki put kada je Koke pokušao da od meštana izvuče nešto o njihovim starim verovanjima, vremenu kada su bili slobodni kako to mogu biti samo divljaci, oni su ga gledali s nerazumevanjem. Rugali su mu se, o čemu to govori, kao da je ono što su njihovi preci radili, obožavali i od čega su se plašili nestalo iz njihovih života. Nije bilo tačno; bar taj mit je još uvek bio živ; to je dokazivalo plačno mrmljanje devojke u tvojim rukama: *tupapau, tupapau*.

Osetio je da mu je ud čvrst. Drhtao je od uzbuđenja. Kada je to primetila, devojčica se prostrla na dušek u sa onom ujednačenom, pomalo mačkastom sporošću koja ga je toliko zavodila i izazivala kod meštanki, čekajući da se on svuče. Grozničavog tela, ispružio se pored nje, ali umesto da legne na nju, okrenuo je i postavio ničice, u poz u kojoj ju je našao. Još uvek je u očima imao onaj nezaboravni prizor stegnute zadnjice, podignute uvis od straha. Morao je da se pomuči da prodre u nju – osećao je kako prede, žali se, skuplja se i najzad ciči – i čim je osetio da mu je ud unutra, stisnut do bola, ejakulirao je sa uzvikom. Na trenutak se, za vreme sodomije, osetio kao divljak.

Sledećeg jutra, sa prvim svetlom, počeo je da radi. Dan je bio suv i na nebu su bili retki oblaci; ubrzo će oko njega

eksplozirati praznik boja. Otišao je i bacio se u podnožje vodopada, nag, setivši se da ga je, vrlo brzo po dolasku, antipatičan žandar po imenu Klaveri video kako se bućka u reci bez odeće i kaznio zbog „uvrede javnog morala“. Tvoj prvi susret sa stvarnošću koja je protivrećila tvojim snovima, Koke. Ustao je i žureći napravio šolju čaja. Goreo je od nestrpljenja. Kada se pola sata kasnije Teha'amana probudila, on je bio toliko zadubljen u skice i nacрте pripremajući sliku da nije čuo čak ni njeno dobar dan.

Nedelju dana je proveo zatvoren radeći bez odmora. Napuštao je atelje samo u podne, da pojede neko voće u senci lisnatog manga pored kućice, ili da otvori neku konzervu i nastavljao je dok bi bilo svetla. Drugog dana je pozvao Teha'amana, svukao je i rekao joj da legne na dušek, u pozi u kojoj ju je našao kada je ona mislila da je *tupapau*. Odjednom je shvatio da je to apsurdno. Devojka nikada ne bi mogla da ponovo pokaže ono što je on želeo da prenese na sliku: taj pobožni strah koji je došao iz najudaljenije prošlosti, strah koji ju je naterao da vidi demona, strah koji je bio toliko moćan da otelotvori *tupapaua*. Devojčica se sada smejala ili je suzbijala smeh pokušavajući da na svoje lice vrati onaj izraz straha kakav ju je on molio da napravi. Ni telo joj nije ponavljalo onu napetost, onaj luk kičme koji je podizao njenu zadnjicu na najpohotniji način koji je Koke ikada video. Bilo je glupo tražiti od nje da pozira. Sve mu je ostalo u pamćenju, ona slika koju bi ponovo video svaki put kada bi zaklopio oči i ona želja koja ga je tih dana, dok je slikao i popravljao *Manao tupapaua*, terala da poseduje svoju *vahine* svake noći, ponekad i preko dana, u ateljeu. Dok je slikao, osećao je kao malo puta ranije kako je bio u pravu kada je one mladiće u pansionu *Glonek* koji su ga sa žarom slušali i tamo u Bretanji se smatrali njegovim učenicima,

uveravao: „Da bismo uistinu slikali, moramo da otresemo sa sebe ono civilizovano što na sebi nosimo i izvučemo ono divlje što je u nama.“

Da: ovo je bila prava slika divljaka. Kada mu se učinilo da je završio, posmatrao ju je sa zadovoljstvom. U njoj su, kao u umu divljaka, realno i fantastično bili jedna jedina stvarnost. Tmurna, pomalo tužna, prožeta pobožnošću i željom, životom i smrću. Donja polovina je bila objektivna, realistična; gornja, subjektivna i nerealna, ali ne manje autentična od prve. Gola devojčica bila bi bestidna bez straha u njenim očima i usta koja su počinjala da se krive u grimasu. Ali strah nije umanjivao, već je povećavao njenu lepotu, skupljajući na tako izazivački način njenu zadnjicu. Oltar ljudskog mesa za varvarsku ceremoniju u čast nekog paganskog i okrutnog malog boga. A na gornjem delu duh koji je zapravo bio više tvoj nego tahićanski, Koke. Nije ličio na one demone sa kandžama i očnjacima zmaja koje je opisivao Morenu. To je bila neka starica sa kapuljačom, kao starice u Bretanji, uvek žive u tvom sećanju, bezvremenske žene koje si dok si živeo u Pont Avenu ili Puldiju sretao na putevima Finistera. Ostavljale su utisak da su već polumrtve, postajući duhovi za života. Ako je bilo potrebno praviti neku statistiku, objektivnom svetu su pripadali dušek, zift crn kao devojčicina kosa, žuto cveće, zelenkasti čaršavi od tučene kore, svetlozeleni jastuk i ružičasti jastuk čija nijansa kao da je zarazila devojčicinu gornju usnu. Taj poredak stvari imao je svoju protivtežu u gornjem delu: tamo su vazdušno cveće bile iskre, svetlucanje, fluorescentne i bestežinske vatrene kugle koje lebde na nebu plavičastom kao slez, gde su nanosi nagoveštavali izoštreni vodopad.

Duh je, iz profila, vrlo miran, naslanjao leđa na neki cilindrični stub, neki totem apstraktnih oblika, fino obojenih

sa crvenkastim i staklastoplavim nijansama. Ta gornja polovina bila je neka pokretna, kliska, neuhvatljiva materija koja je, reklo bi se, mogla da nestane u svakom trenutku. Duh je izbliza imao prav nos, otečene usne i veliko nepomično papagajsko oko. Uspeo si da celina ima sklad bez cezura, Koke. Iz nje je izvirala muzika dodira mrtvih. Svetlost je isparavala iz zelenkastožute boje čaršava i žute boje cveća sa narandžastim odsjajem.

„Kakvo ime da joj dam?“, pitao je Teha'amanu nakon što je smislio mnoga i sva odbacio.

Devojčica je duboko razmišljala. Zatim je smislila i potvrdila: „*Manao tupapau*.“ Bilo mu je teško da iz Teha'amaninih objašnjenja shvati da li je ispravan prevod bio „Ona misli na duh mrtvog“ ili „Duh mrtvog se seća nje“. Ta dvoznačnost mu se dopala.

Nedelju dana nakon što je završio svoje remek-delo, nastavio je da ga doteruje i provodio je čitave sate ispred platna posmatrajući ga. Uspeo si, zar ne, Koke? Slika nije odavala civilizovanu, evropsku, hrišćansku ruku. Pre bi se reklo ruku bivšeg Evropljanina, bivšeg civilizovanog bića i bivšeg hrišćanina, koji je po cenu volje, avantura i patnje iz sebe izbacio frivolnu izveštačenost dekadentnih Parižana i koji se vratio svojim korenima, toj blistavoj prošlosti u kojoj su vera i umetnost, ovaj i onaj život, bili jedna realnost. U nedeljama koje su usledile po završetku *Manao tupapaua*, Pol je bio vedrog duha kako se odavno nije osećao. Na tajanstven način na koji su dolazile i odlazile, one rane koje su mu se pojavile na nogama nešto pre nego što je napustio Evropu nekoliko godina ranije, nestale su. Ali on je iz predostrožnosti i dalje stavljao obloge od senfa i umotavao listove kao što mu je propisao doktor Fernuil u Parizu i kako su mu savetovali lekari u bolnici u Vajamiju. Odavno nije

imao krvarenja na usta koja su mu se pojavila ubrzo nakon dolaska na Tahiti. I dalje je rezbario male komade od drveta izmišljajući polinezijske bogove, počevši od paganskih bogova iz svoje zbirke fotografija, sedeći u senci velikog munga, praveći skice i započinjući nove slike koje bi napuštao čim bi ih započeo. Kako naslikati nešto posle *Manao tupapaua*? Bio si u pravu, Koke, kada si govorio tamo u Puldiju, u Pont Avenu, u kafeu *Volter* u Parizu ili kad si diskutovao sa Ludim Holanđaninom u Arlu da slikarstvo nije stvar zanata nego okolnosti, ne umešnosti nego fantazije i životnog predavanja. „Kao ući u trapistički red, živeti samo za Boga, braćo.“ One noći kada se Teha'amana uplašila, govorio si sam sebi, pokidao se veo svakodnevnog i pojavila se jedna duboka stvarnost gde si mogao da se prebaciš u početke čovečanstva i da se družiš sa precima koji su pravili svoje prve korake u istoriji, u još uvek magičnom svetu, gde su bogovi i demoni pomešani s ljudima.

Da li su veštački mogle da se naprave takve okolnosti u kojima se ruše vremenske barijere kao u noći *tupapaua*? Pokušavajući da to proveri, napravio je onu *tamara'u* na koju je, u jednom od onih nepromišljenih postupaka koji su mu obeležavali život, potrošio dobar deo značajne doznake (osamsto franaka) koju mu je poslao Danijel de Monfrej, od prodaje dve njegove bretonske slike jednom brodograditelju u Roterdamu. Čim je imao novac u rukama, saopštio je svoje planove Teha'amani: pozvaće mnogo prijatelja, pevaće, ješće, igraće i napijaće se cele nedelje.

Otišli su kod bakalina u Matajei, Kineza Aonija, da vrate nagomilani dug. Aoni, debeli istočnjak sa spuštenim kopcima kao u kornjače, koji se hladio parčetom kartona, pogledao je začuđeno novac kojem se više nije nadao. Koke je u napadu velikodušnosti kupio impresivnu količinu namirnica,

konzervi, govedine, sira, šećera, pirinča, pasulja i pića: litre rozea, flaše apsinta, piva i ruma iz ostrvskih fabrika.

Pozvali su desetak parova meštana iz okoline Matajee i nekoliko prijatelja iz Papetea, kao što su potporučnik Ženo, porodice Drol i Sijas, funkcioneri kolonijalne administracije. Diskretni i ljubazni Ženo je, kao i uvek, došao pun hrane i pića koje je po grosističkoj ceni nabavljao u vojnoj prodavnici. *Tamara'a*, obed na bazi ribe, krompira i povrća umotanog u lišće banane, kuvanog u zemlji i vreloom kamenju, ispala je izvrsno. Kada su prestali da jedu smrkavalo se i sunce je bilo jedna vatrena lopta koja je tonula u blistave koralne sprudove. Ženo i dva francuska para su se oprostili, jer su hteli da se vrate u Papete istog dana. Koke je doneo svoje dve gitare i mandolinu i zabavljao goste bretonskim i nekim pesmama koje su u Parizu bile u modi. Bolje je ostati okružen meštanima. Prisustvo Evropljana uvek je bilo kočnica, sprečavalo je Tahićane da raspuste svoje nagone i zaista se razvesele. U to se uverio od prvih dana na Tahitiju, na igrankama petkom na Pijačnom trgu. Zabava je suštinski počinjala kada su mornari morali da se vrate na brodove, vojnici u kasarnu i na mestu je ostajala masa naroda gotovo bez *popa'a*. Njegovi prijatelji iz Matajee bili su prilično pijani, i muškarci i žene. Pili su rum sa pivom ili sa voćnim sokovima. Neki su igrali, drugi su pevali lokalne pesme, u grupi i vrlo usklađeno. Koke je pomogao da se upali vatra nedaleko od velikog manga kroz čije su granje svetlucale zvezde na nebu boje indiga. Već je dosta razumeo tahićanski maorski, ali ne kada bi pevali. Vrlo blizu vatre, igrajući nogama u mestu, vrteći kukovima, usijane kože od odsjaja plamena bili su Tutsitil, vlasnik terena na kojem je sagradio kućicu, i njegova žena Maorijana, još uvek mlada, pomalo zaobljena, čiji su se elastični mišići pomaljali kroz cvetnu maramu umotanu oko tela. Imala je

tipičnu tahićansku nogu, cilindričnu, na onim velikim ravnim tabanima koji su se prljali zemljom. Pol ju je poželeo. Otišao je i doneo pivo pomešano s rumom i ponudio im da piju i pio je i nazdravljao, zagrljen s njima, prateći mrmljanjem pesmu koju su pevali. Dvoje meštana bilo je pijano.

„Hajde da se skinemo“, rekao je Koke. „Da li ima komaraca?“

Skinuo je maramu koja mu je pokrivala donji deo tela i ostao nag sa udom napola podignutim, vrlo vidljivim u slabom sjaju vatre. Niko ga nije imitirao. Gledali su ga ravnodušno ili radozvalo, ali nisu bili zainteresovani. Čega se bojite, zombiji? Niko mu nije odgovorio. Nastavili su da igraju, pevaju ili piju kao da on nije tu. Igrao je sa susedima, pokušavajući da imitira njihove pokrete – to nemoguće kretanje kukova, to ritmično poskakivanje sa dve noge i kolenima koja se sudaraju – bez uspeha, mada pun euforije i optimizma. Ubacio se između Tutsitila i Maorijane kao klin i sada se veoma oslanjao na ženu, dodirujući je. Uhvatio je oko struka i lagano je, svojim telom, gurnuo udaljavajući je od kruga koji je osvetljavala vatra. Ona se nije opirala, niti je menjala izraz. Kao da nije ni primećivala Kokeovo prisustvo, kao da igra sa vazduhom ili senkom. Malo se upinjući, naterao ju je da sklizne do zemlje; niko od njih dvoje nije rekao ni reči. Maorijana je dopustila da je poljubi, ali ga ona nije poljubila; pevušila je kroz zube, dok joj je on svojim ustima otvarao usta. Nervozan zbog pesmice koju su gosti, još na nogama, u krugu oko vatre pevali, vodio je s njom ljubav.

Kada se dan ili dva kasnije probudio – nemoguće je setiti se – sa strelicama sunca u očima, bio je izujedan po telu i sumnjao je da je sam stigao do kreveta. Teha'amana je, sa pola tela van čaršava, hrkala. Osećao je neprijatan i opor zadah od mešanja alkohola i opštu slabost. „Trebalo li da

ostanem ili da se vratim u Francusku?“, pomislio je. Bio je već godinu dana na Tahitiju i imao oko šezdeset naslikanih platna, pored bezbrojnih skica i crteža i tuceta izrezbarenih drvenih figura. I ono najvažnije: jedno remek-delo, Koke. Da se vrati u Pariz i napravi izložbu sa najprobranijim slikama iz ove godine koju je proveo u Polineziji. Zar to nije bilo primamljujuće? Parižani bi zinuli pred tom eksplozijom svetlosti, egzotičnih pejzaža, pred ovim svetom prirodnih muškaraca i žena, ponosnih na svoja tela i osećanja, bili bi zbunjeni ovim smelim oblicima i rizičnim kombinacijama boja koje su pretvarale u nestašluk impresionističke igre. Usuđuješ li se, Koke?

Kada se Teha'amana probudila i otišla da napravi šolju čaja, on je utonuo u jasan san, širom otvorenih očiju, uživajući u svom trijumfu: likujućci članci u novinama i časopisima, galeristi koji skaću zbog toga kako se upućeni otimaju o njegove slike, nudeći sulude cene koje ni Mone, Dega, Sezan, Ludi Holanđanin ni Puvi de Šavan nikada nisu postigli. Pol je uživao u slavi i bogatstvu koje Francuska deli čuvenim ljudima, elegantno, bez oholosti. Kolegama koji su sumnjali u njega osvežavao je pamćenje: „Rekao sam vam kakav je metod, zar se ne sećate, prijatelji?“ Mladima je pomagao preporukama i savetima.

„Trudna sam“, rekla mu je Teha'amana kada se vratila sa šoljama čaja koji se pušio. „Tutsitil i Maorijana su došli da pitaju da li ćeš sada kada si dobio novac da im vratiš ono što su ti pozajmili.“

Platio je i njima i drugim susedima ono što im je dugo-vao, ali onda je otkrio da je od pošiljke Danijela de Monfreja preostalo samo sto franaka. Koliko dugo će im to omogućiti da jedu? Gotovo mu je ponestalo platna i ramova, kartone je istrošio i pritom mu je ostalo svega nekoliko tuba boja.

Da se vratiš u Francusku, Pole? U stanju u kojem se nalaziš i sa tako tmurnom budućnošću, možeš li još da imaš koristi od Tahitija? Osim toga, ako hoćeš da se vratiš u Evropu, treba delovati odmah. Nije bilo ni najmanje mogućnosti da platiš sebi put. Jedini način je bio da te repatiraju. Prema francuskom zakonu imao si pravo. No, dok se od prava nešto napravi, bude prava strava, bilo je hitno da Monfrey i Šufeneker, tamo u Parizu, posreduju u Ministarstvu. Dok oni obave postupak i dok ti ne stigne zvaničan odgovor, to je bar šest ili osam meseci. Na posao, ne gubi vreme.

Istog dana, dok se fizički još loše osećao zbog onoga što je popio na *tamara'i*, pisao je svojim prijateljima da hitno pokrenu postupak u Ministarstvu kako bi direktor Lepih umetnosti (je li to i dalje bio mesje Anri Ružon koji mu je dao nekoliko pisama-preporuka kada je došao na Tahiti?) odobri repatrijaciju. I njemu je napisao dugačko pismo pravdajući svoj zahtev zdravstvenim razlozima i totalnom besparicom i na kraju, jedno pismo svojoj zakonskoj supruzi Mete u Kopenhagenu, najavljujući joj da će se videti za nekoliko meseci, jer je rešio da se vrati u Francusku da pokaže rezultat svog rada na Južnim morima. Ne saopštavajući svoje planove Teha'amani, obukao se i otišao u Papete da pošalje pisma. Pošta, u glavnoj ulici prestonice, Ulici Rivoli, uokvirenoj visokim voćnim drvećem i velikim kućama funkcionera, bila je pred zatvaranjem. Najstariji službenik (Fonševal ili Fonteval?) rekao mu je da će pošta krenuti uskoro putem za Australiju. *Kerigan* se spremao da isplovi. Iako je taj put bio duži, bio je sigurniji od onog za San Francisko, jer nije bilo toliko prebacivanja sa broda na brod gde su se pošiljke gubile.

Otišao je u bar u luci da nešto popije. Doneo je odluku da se vrati u Pariz tek što je prošlo godinu dana od njegovog

dolaska i neće ustuknuti, ali nije se osećao prijatno. Otvoreno govoreći, to je bilo bekstvo, kao posledica poraza. Sa Ludim Holanđaninom, tamo u Arlu i u Bretanji i Parizu sa Bernarom, Morisom, dobrim Šufom, u svim razgovorima i maštanjima o potrebi da se ode u potragu za netaknutim svetom koji još nije zahvaćen evropskom umetnošću, jedna od glavnih misli bila je takođe pobeći od proklete svakodnevnne odiseje da se zaradi novac, od svakodnevnne teskobe da se preživi. Živeti prirodno, od zemlje, kao primitivci – zdravi narodi – podstaklo je njegovu avanturu u Panami i na Martiniku, a zatim ga navelo da se obavesti o Madagaskaru i Tonkinu pre nego što se odlučio za Tahiti. Ali, oprečno tvojim snovima, ni ovde se nije moglo živeti „prirodno“, Koke. Nije se moglo živeti samo od kokosa, manga i banana, jedinog što je granje drveća nudilo besplatno. Pa i tako, crvene banane rasle su samo u planini i valjalo je pentrati se na strma brda da bi se ubrale. Ti nikada nećeš naučiti da obrađuješ zemlju, jer oni koji to rade posvećuju tom poslu vreme koje bi tebe lišilo slikanja. Tako da je i ovde, uprkos svem pejzažu i meštanima, slabom odrazu onoga što je bila plodna civilizacija Maora, novac odlučivao o životu i smrti ljudi i osuđivao umetnike da budu robovi boga Mamona. Ako nisi hteo da umreš od gladi, morao si da kupiš konzerve od kineskih trgovaca, da trošiš, da trošiš novac koji ti, neshvaćen i odbačen od nedostojnih snobova koji su vladali na tržištu umetnosti, nisi imao i nikad nećeš imati. No dobro, preživeo si, Koke, slikao si, obogatio svoju paletu ovim bojama i prema tvojoj devizi – „pravo da se usudim na sve“ – rizikovao sve kao veliki stvaraoći.

Teha'amani ćeš svoje planove o povratku u Francusku priznati tek u poslednjem trenutku. I to se završavalo. Trebalo je da budeš zahvalan toj devojčici. Njeno mlado telo, njena

tananost i budni duh naterali su te da uživaš, da se podmladiš i da se na trenutke osetiš kao primitivac. Njena prirodna živahnost, snalažljivost, krotkost, njeno društvo učinili su da ti život bude podnošljiv. Ali ljubav je bila isključena iz tvog postojanja, nesavladiva prepreka za tvoju misiju umetnika, jer je od ljudi činila buržuje. Sada, sa tvojim semenom u sebi, devojčica će početi da otiče, postaće jedna od onih gojaznih, užasnih meštanki prema kojoj ćeš umesto naklonosti i želje osećati odvratnost. Bolje je da prekineš taj odnos pre nego što se loše završi. A sin ili ćerka koju ćeš dobiti? Pa dobro, biće to još jedno kopile u ovom svetu kopiladi. Racionalno si bio siguran da postupaš kako treba vraćajući se u Francusku. Ali nešto u tebi nije u to verovalo, jer si se sledećih osam meseci, sve dok se u junu 1893, napokon, nisi ukrcao na *Dišafu* na putu za Numeu, prvi deo tvog povratka u Evropu, osećao nervozno, neprijatno, u strahu da ne poćiniš ozbiljnu grešku.

Ućinio je mnogo toga za tih osam meseci, ali jednom, kada je poverovao da može ponovo da naslika još jedno tahićansko remek-delo, pogrešio je. Otišao je iz Matajee u Papete da vidi da li su mu stigla pisma i neka doznaka, a u gradu je bilo neko uzbuđenje u kući njegovog prijatelja Aristida Sijasa, jer je umirao njegov sinćić od godinu i po dana. Stigao je upravo kada je dete umrlo od stomaćne infekcije. Kada je video mrtvo dete, ispošćeno lice, poplaveli ten, osetio je uzbuđenu jezu. Ne oklevajući, pretvarajući se da je tužan, iako nije bio, zagrlio je Aristida i gospođu Sijas i predložio im da naslika portret preminulog deteta i da im ga pokloni. Muž i žena su se pogledali plaćnim oćima i pristali: to će biti još jedan naćin da ga saćuvaju sa sobom.

Odmah je napravio nekoliko skica, nastavio da ih pravi za vreme opela, a zatim ga je naslikao na jednom od svojih

poslednjih platna, obazrivo i detaljno. Dobro je proučio lice tog deteta zatvorenih očiju i sklopljenih ruku sa brojanica-ma, koje je odražavalo sam trenutak prelaska. Ali kada je odneo sliku, umesto da mu zahvali na poklonu, madam Sijas se naljutila. Nikada neće dopustiti u svojoj kući taj portret.

„Ali šta ima uvredljivo u njemu?“, pitao je Koke, ne sasvim nezadovoljan reakcijom kolonistove supruge.

„To nije moje dete. To je mali Kinez, jedan od ovih žutih koji su počeli da ostvaruju invaziju na nas. Šta smo vam učinili da se rugate našem bolu stavljajući lice Kineza našem anđelu?“

Kako nije mogao da se uzdrži od smeha, Sijasovi su ga izbacili iz kuće. U povratku u Matajeu, posmatrao je portret novim očima. Da, i ne primetivši, napravio si mu istočnjačke crte. Onda je prekrstio svoju novu kreaciju u mitsko maorsko ime: *Portret princa Atitija*.

Posle izvesnog vremena, kada je primetio da, uprkos tome što je prošlo četiri meseca od dana kada mu je saopštila da je trudna, Teha'amanin stomak ne raste, ona je prokomentarisala.

„Imala sam krvarenje i izgubila sam ga“, rekla je ne prestajući da šije. „Zaboravila sam da ti kažem.“

III

KOPILE I BEGUNAC

Dižon, april 1844.

Iako joj to nije bilo u planu, Flora se, umesto da se prebaci direktno iz Oksera u Dižon, dva puta zaustavila, po jedan dan u Avalonu i u Semiru. U knjižarama oba mesta ostavila je primerke *Radničke unije* i plakate. I u oba mesta je, kako nije imala pisma-preporuke i veze, otišla da potraži radnike u kafanama.

Na malom trgu crkve u Avalonu, sa naslikanim svecima i devicama koji su je podsetili na indijanske kapele u Peruu, bile su dve krčme. Ušla je u *Letoal di žur* u sumrak. Od vatre kamina su se crvenela lica gostiju i krcata prostorija se punila dimom. Bila je jedina žena. Ciku su zamenili mrmljanje i smejuljenje. Među belim oblačićima od lula razaznala je trepćuće okice i pohotne izraze. Dok se probijala kroz oznojenu masu koja ju je propuštala i za njom se zatvarala, pratila ju je promenljiva graja.

Nije joj bilo neprijatno. Gazdi lokala, niskom čoveku ljigavih manira koji je došao da je pita koga traži, odsečno je odgovorila: nikoga.

„Zašto me pitate?“, sada se ona raspitivala tako da je svi čuju. „Zar ovde ženama nije dopušten ulaz?“

„Pristojnim ženama jeste“, uzviknuo je sa šanka jedan podnapijen glas. „Bludnicama nije.“

„Ovo je lokalni pesnik“, pomisli Flora.

„Ja nisam kurva, gospodo“, objasnila je ne ljuteći se, namećući tišinu. „Ja sam prijatelj radnika. Dolazim da vam pomognem da pokidate lance eksploatacije.“

Onda je po njihovim licima shvatila da više ne smatraju da je bludnica, nego da je ćaknuta. Ne predajući se, počela je da im govori. Slušali su je iz radoznalosti, kao što se sluša poj nepoznate ptice, ne obraćajući mnogo pažnje na ono što je govorila, na njene reči, već više na njene skute, ruke, usta, struk, grudi. To su bili umorni ljudi, poraženih lica, koji su samo hteli da zaborave na život koji vode. Kada im je radoznalost bila zadovoljena, neki su ubrzo nastavili svoje razgovore, zaboravljajući na nju. U drugom kabareu u Avalonu, *La Joie*, jednoj maloj prostoriji sa ćadavim zidovima i kaminom u kojem je jenjavala poslednja žeravica, šest-sedam meštana bilo je suviše pijano da bi gubila vreme govoreći im bilo šta.

Vratila se u hotelčić sa onim kiselim ukusom u ustima koji je s vremena na vreme osećala. Zbog ćega, Florita? Zbog vremena izgubljenog u ovom mestu seljaka neznalica kao što je Avalon? Ne. Zbog toga što ti je poseta ovim krćmama uzburkala sećanja i sada su ti u nosu bila vinska isparenja jazbina punih pijanaca, kockara i propalica sa Trga Mober i okoline, gde su protekli tvoje detinjstvo i devojajstvo. I tvoje ćetiri godine braka, Florita. Kakav strah od pijanaca! Vrveli su oko Ulice Foar, na vratima krćmi i na ćoškovima, izvaljeni u hodnicima i na ploćnicima, spavajući, podrigujući, povraćajući, izgovarajući bezobrazluka u snu. Naježila se pri sećanju kako se vraćala kući u mraku iz *Radionice gravire i litografije* majstora Andrea Šazala, gde je, kad je napunila

šesnaest godina, majka vrlo brzo uspela da je zaposli kao šegrta za radnicu-bojarku. Nečemu je poslužila tvoja sklonost ka crtanju. Možda bi u drugim okolnostima uspela da budeš slikarka, Andaluzanko. Ali nije se kajala što je u mladosti bila radnica. U početku joj je izgledalo fantastično, kao oslobođenje, to što nije morala da provodi dane zatvorena u turobnom sobičku u Ulici Foar, što je izlazila iz kuće vrlo rano i radila dvanaest sati u *Radionici gravire i litografije* sa dvadesetak radnika majstora Šazala. Radionica, pravi univerzitet o tome šta znači biti radnica u Francuskoj. Devojke iz radionice su joj ispričale da majstor ima čuvenog brata, Antoana, koji slika cveće i životinje u Botaničkoj bašti. Andre Šazal je voleo da pije, da se kocka i gubi vreme u krčmama. Kada bi popio, a nekada i kada ne bi, umeo bi da se raspojasa s radnicama. Rečeno – učinjeno. Istog dana kada je s tobom razgovarao da vidi da li će te primiti kao šegrta, proučio te je odozgo nadole, spuštajući bezobrazno svoj vulgarni pogled na tvoje grudi i kukove.

Andre Šazal! Kakvog ti je ubogog đavola sudbina, ili možda Bog, dodelila da mu žrtvuješ svoju nevinost, Florita. Visok, pomalo pogrbljen čovek, kose kao slama, vrlo širokog čela, smelih i mangupskih očiju i izbočenog nosa koji stalno njuši mirise oko sebe. Zavela si ga na prvi pogled, svojim velikim dubokim očima i svojom kovrdžavom crnom kosom, Andaluzanko. (Je li ti Andre Šazal prvi dao taj nadimak?) Bio je dvanaest godina stariji od tebe i mora da mu je išla voda na usta dok je maštao o zabranjenom voću ovog devojčeta. Pod izgovorom da te uči zanatu, prilazio bi ti, hvatao bi te za ruku, grlio oko struka. Tako se mešaju kiseline, menjaju boje, pazi, nemoj ovde da stavljaš prst, opeći ćeš se, i paf, bio je na tebi, trljajući ti nogu, ruku, ramena, leđa. Koleginice su ti se rugale: „Osvojila si gazdu, Florita.“ Amandin, tvoja najbolja

drugarica, predvidela ti je: „Ako ne popustiš, ako mu se odupreš, oženiće se tobom. Poludeo je za tobom, kunem ti se.“

Jeste, poludeo je za tobom Andre Šazal, grafičar-litograf, ljubitelj kafana, kockar i pijanac. Toliko je poludeo da je jednog lepog dana, smrdeći na loše vino i iskolačenih očiju, dozvolio sebi da ti svojim ručerdama dotakne grudi. Od tvog šamara je posrnuo. Bled, posmatrao te je zapanjeno. Umesto da je otpusti, čega se Flora bojala, pojavio se skrušeno u sobičku u Ulici Foar sa buketićem krinova u ruci, da se izvini madam Tristan: „Gospođo, moje su namere prema vašoj kćeri ozbiljne.“ To je izazvalo toliku radost madam Alin da je počela da se smeje i zagrlila je Floru. Jedini put kada si majku videla toliko srdačnu i srećnu. „Kakvu sreću imaš“, ponavljala je nežno je gledajući. „Zahvali Bogu, kćeri.“

„Sreću zato što mesje Šazal hoće mnome da se oženi?“

„Sreću zato što je spreman da se tobom oženi iako si kopile, kćeri. Misliš da ima mnogo njih koji bi tako nešto učinili? Na kolenima mu zahvali, Florita.“

Taj brak je označavao početak kraja njenog odnosa s majkom; Flora ju je otada sve manje volela. Znala je da je nezakonita ćerka, jer brak njenih roditelja koji je sklopio onaj francuski pop u Bilbaou nije važio pred građanskim zakonom, ali tek tada je postala svesna da biti *kopile* baca na nju toliko strašnu krivicu rođenja kao što je prvi greh. To što je Andre Šazal, vlasnik, skoro buržuj, bio spreman da joj da svoje ime, bio je blagoslov, sreća na kojoj treba da budeš zahvalna iz dubine duše. Ali tebi je, Florita, sve to, umesto da te ponese, ostavljalo onaj isti neprijatni ukus koji sada pokušavaš da izbaciš iz usta ispirajući ih vodom sa mentom, pre nego što legneš u hotelu u Avalonu.

Ako je ono što si osećala za mesje Šazala bila ljubav, onda je ljubav laž. Nije to imalo nikakve veze sa ljubavlju

iz romana, tim toliko delikatnim osećanjem, tim poetskim zanosom, onim vatrenim željama. Kada je Andre Šazal, tvoj gazda, još ne tvoj muž, vodio ljubav s tobom na onom krevetu sa oprugama koje su škripale u kancelariji njegove radionice, pošto su ti kolegince otišle, nije ti izgledalo ni romantično, ni lepo ni sentimentalno. Pre bi se reklo – jedna bolna gadost. Bilo joj je muka od tela koje smrdi na znoj što ju je gnječilo, onog žitkog jezika sa zadahom na duvan i alkohol, osećanja da je iskidana između butina i stomaka. Pa ipak, Florita, idiote, neoprezna Andaluzanko, posle tog odvratnog silovanja – bilo je to, zar ne? – napisala si Andreu Šazalu ono pismo koje će bednik javno pokazati sedamnaest godina kasnije na sudu u Parizu. Jedno lažljivo i glupavo pisamce sa svim opštim mestima koje je zaljubljen na devojka morala da kaže svom ljubavniku nakon što mu ponudi svoju nevinost. I sa toliko pravopisnih i sintaksičkih grešaka! Koliko će te biti sramota kad ga budeš slušala, kad čuješ smejuljenje sudija, advokata i publike. Zbog čega si ga napisala kad si iz onog kreveta ustala sva zgađena? Jer su to u romanima radile deflorisane junakinje.

Venčali su se mesec dana kasnije, 3. februara 1821, u opštini XI rejona i od tog dana stanovali su u malom stanu u Ulici Fose Sen Žermen de Pre. Kada je, skupljena na krevetu hotela u Avalonu, primetila da su joj oči vlažne, Flora je uložila napor da odagna te neprijatne uspomene. Najvažnije je bilo da su te nedaće i razočarenja, umesto da te unište, učinili jačom, Andaluzanko.

U Semiru joj je išlo bolje nego u Avalonu. Nekoliko koraka od čuvenih kula burgundskog vojvode, koje nju nimalo nisu zadivile, bila je krčma koja je preko dana radila kao restoran. Desetak zemljoradnika je slavilo neki rođendan i bilo je još nekoliko bačvara. Nije joj bilo teško da povede

razgovor sa obe grupe. Okupili su se i ona im je objasnila razlog svog putovanja po unutrašnjosti Francuske. Gledali su je sa poštovanjem i zbunjenošću, mada, mislila je Flora, nisu razumeli baš mnogo od onoga što im je govorila.

„Ali mi smo ratari, a ne radnici“, rekao je jedan od njih kao da se izvinjava.

„I seljaci su radnici“, pojasnila im je. „I zanatlije i sluge. Ko nije vlasnik, taj je radnik. Svi koje eksploatišu buržujji. A zato što ste brojniji i zato što najviše patite, vi ćete spasiti čovečanstvo.“

Zgledali su se zbunjeni takvim proročanstvom. Na kraju su se ohrabрили da joj postave pitanja. Dvojica su joj obećali da će kupiti *Radničku uniju* i da će se učlaniti u organizaciju kada bude formirana. Da ih ne bi potcenila, pre nego što je otišla, morala je da pokvasi usne čašicom vina.

Stigla je u Dižon u zoru 18. aprila 1844. sa vrlo jakim bolovima u materici i bešici koje je osetila u diližansi, možda zbog truckanja i iritacije u stomaku od prašine koju je gutala. Tokom cele nedelje u Dižonu mučile su je te smetnje u donjem stomaku koje su joj izazivale pomamnu žeđ – borila se protiv nje gutljajima zašećerene vode – ali bila je vedrog duha, jer u tom čistom, lepom i prijatnom gradu od trideset hiljada duša nijednog trenutka nije prestala da radi. Sve troje novina u Dižonu su najavile njenu posetu i imala je mnogo unapred pripremljenih susreta zahvaljujući svojim prijateljima sensimonistima i pristalicama Furijea u Parizu.

Radovalo ju je da upozna madmoazel Antoanet Kare, dižonsku krojačicu i pesnikinju koju je Lamartin u jednoj pesmi prozvao „primerom za žene“ zbog njenog umetničkog talenta, njene sposobnosti usavršavanja i duha pravičnosti. Ali čim je počela da razgovara s njom u redakciji *Journal de la Côte d' Or*, shvatila je da je reč o jednoj taštoj

i glupoj osobi. Imala je grbu na leđima i grudima i, osim toga, bila je neobično debela, a gotovo patuljica. Rođena u vrlo skromnoj porodici, usled svojih književnih uspeha sada se osećala kao buržujka.

„Ne verujem da mogu da vam pomognem, gospođo“, rekla joj je na neprijatan način kad ju je nestrpljivo saslušala, mašući detinjom ručicom. „Po onome što ste mi upravo rekli, vaša propoved je namenjena radnicima. Ja ne vidam ljude iz naroda.“

„Naravno da ne, uplašila bi ih“, pomislila je Madam Koler. Pozdravila se s njom suvo, ne dajući joj primerak *Radničke unije* koji je nosila kao poklon.

Sensimonisti su u Dižonu bili dobro smešteni. Imali su sopstvenu prostoriju. Kako ih je Prosper Anfanten obavestio, onog popodneva kada je stigla, primili su je na svečanom zasedanju. Sa vrata prostorije pored muzeja Flora ih je videla, omirisala i svrstala za nekoliko sekundi. Tamo su bili oni tipični socijalistički buržuji, nepraktične sanjalice, oni ljubazni i svečani sensimonisti koji obožavaju elitu i ubeđeni su da će, ako kontrolišu Budžet, napraviti društvenu revoluciju. Isti kao oni u Parizu, Bordou ili na nekom drugom mestu. Profesionalci ili funkcioneri, posednici ili rentijeri, dobro vaspitani i dobro obučeni, ljudi koji veruju u nauku i napredak, kritičari buržuja, ali i sami buržuji, nepoverljivi prema radnicima.

I ovde su, kao na zasedanjima u Parizu, na pozornicu stavili jednu praznu stolicu, simbol njihovog čekanja dolaska Majke, žene-mesije, superiorne ženke koja će sjedinivši se u svetoj kopuli sa ocem (ocem Prosperom Anfantenom, pošto je osnivač otac Klod-Anri de Ruvroa, grof od Sen Simona, bio mrtav od 1825) stvoriti Vrhovni par, da vodi društveni preobražaj koji će osloboditi ženu i radnike od sadašnjeg